

Augsburg, 18. Januar 1571

Von Matthias Schenck

Druck: Demosthenes 1572, I, fol. γ4v (Auszug); Morel, Tabula 1580, S. 463-490.

M[ATTHIAS] SCHENCKIVS
 H[IERONYMO] VVOLFIO, AFFINI AT-
 QVE COLLEGAE SVO
 S. P. D.

Ostendit superiore mense in sermone quodam tuo mihi, se te edendo denuo, et quidem postremū, Demosthene cogitare: mequé, num quos addere illi (ut sit) uersiculos uellem, interrogasti: quónam consilio, mihi non satis constat, animo certè quidem, ut planè persuasi mihi, bono, et consilio non malo: sed cuius ego tamen rationem inuenire cogitando mecum certam nondum potuit: nisi quòd in spem uenio, consulere te, coniugendo meum cum Demosthene nomen, famae meae pro tuo in me amore, uoluisse. Quod quidem si ita est: amorem, uoluisse. Quod quidem si ita est: amorem in me magis tuum, quàm de me iudicium, probo: qui non tam quid scribendo efficere possim, quàm quid me fortasse posse par sit, spectes. Etenim te memini etiam antea aliquoties hortari tum collegas meos, tum me inprimis, ut editio aliquo ingenij mei industriaeqüe monimento, me quasi humo attollerem, doctaqué uirūm uolitare per ora eniterer: cumquē minus quàm uelles, apud me proficeres, non solum proponere (quod facere qui hortantur solent) aliorum exempla mihi, et magistrorum scholae ipsius nostrae, Xysti (inquam) Betuleij, H[ieronymi] Ziegleri, A[ndreae] Dietheri, quorum scripta extant non pauca: sed et ignauiam atque cessationem accusare interdum in eo genere, non obscurè meam, qui scriptorum alienorum lector, nihil reponendo, committam, ut neque scholae (ad cuius famam aliqua fieri possit ex meis lucubrationibus accessio) neque nominis mei (quod innotescere cupias) rationem habere satis magnam uidetur: amicè id quidem (fateor) et ita ut facile appareret, cupere te honestè cùm mihi, tūm scholae nostrae: sed, ut dixi, non satis rationibus meis (nam de temporibus, ita exulceratis, ut uix sentire quod sentias, nedum loqui ac scribere audeas, nihil dicam) accommodatè: cui in mentem non uenerit, non eum modò, qui ad rem gerendam ipse accedit: sed et qui ad accedendum hortatur alium, cauere debere ne id consideret modò, quàm illa res honesta sit sed etiam ut efficiendi habeat ille facultatem, ut ait Cicero. Hoc enim si considerasses, non tu autor eius rei mihi unquam fuisses, quae à me suscepta, et labem famae, et notam scholae inuississent turpem. Nam ego sanè quidem si inesse in me istam efficiendi facultatem sensissem, uel ultrò, quod tu me ignauia quadam effugere munus putas, suscepissem: Nunc committendum, in tanta emendatè, et ad rerum dignitatem aptè scribendi inscitia mea, non existimaui, ut quod essem in alijs reprehendere aut certè minus probare solitus, in me ipse admitterem. Placuit autem nunquam mihi (uerè ut dicam) illa nostri temporis πολυγραφία, et scribendi immoderata licentia: eò iam pridem progressa, ut non modò in mentem, sed in buccam quicquid ueniat, mandare literis plerique non dubitent, planequé illud Persii esse uerum, habere persuasum uideantur Scire suum nihil esse, nisi se scire hoc, sciat alter. magno illud quidem suo cum dedecore, sed maiore literarum ipsarum bonarum, hominumqüe etiam uerè literatorum, cum damno ac probro: quae temeraria ista atque turpi ineruditiae eruditionis ostentatione, in contemptionem adducunt tantam, nihil ut illis hodie esse uideatur uilius atque abiectius. Scribunt enim atque emitunt, quae praeter eos, qui eandem scribendi licentiam sibi permitti uolunt, et paucos alias, quos mendacis et aureos montes pollicentis splendor fortasse decepit, emit atque attingit nemo, quorumqüe plena statim, ut exiuerunt, sunt, non bibliopolia sed pharmacopia: non, uti par erat, hominum

doctorum bibliothecae: sed aromatariorum, institorum, mercatorumque tabernae: nec immeritò sanè: Nam si reprehensione digni Ciceronis sententia ij sunt, qui cum rectè sentiant, eloqui tamen politè quod sentiunt non possunt: intemperanterque cùm ocio tum literis abutuntur, qui quas mandant literis cogitationes suas, nec disponere, nec illustrare possunt, nec delectatione aliqua allicere lectorem: quid de ijs sentiendum est scriptoribus, qui nec res quas explicandas sumunt, satis intelligunt, nec adhibere in eloquendo ornatum illis ullum curant, aut etiam possunt: sed res tractant uel peruagatas ac uulgares, uel sibi non magis quàm alijs cognitas atque perspectas: et oratione utuntur inculta et horrida, cuique nec gratiam afferat uerborum elegantia, nec pondus addat sententiarum grauitas: qualis profectò hodie (dicendum enim omnino est quod sentio) multorum oratio est, atque haec fortassis ipsa, qua in infectandis alijs nunc utor: sed quae ueniam uel hoc nomine meretur, quòd eam tua mihi extorsit Vuolfi ignauiae meae, id est (ut ego quidem interpretor) neglecti officij non semel usurpata exprobratio. Eius enim, ut ego criminis suspicionem à me amouerem, necesse mihi fuit meam ostentare eloquentiam scilicet. Sed ad scribendi κακόνθες ut redeam, affert illud sanè quidem incommodi non parum priuatim etiam: exhaust enim lectorum loculos, occupat autorib[us] melioribus, in bibliotheca reseruandum ac destinatum locum, eripit studijs utilioribus debitum tempus) sed eius ferendi aliquo modo tamen: illud uerò quis ferat, quòd cupidè atque inconsideratè scripti libelli, ijdemque mox temerè editi atque diuulgati, non rarò etiam publicè, et quidem uehementer nocent: alius, quòd religione Christianae non satis consentanea dogmata tradit atque propagat: alius, quòd famae alienae maculam nunquam eluendam, criminatione falsa aspergit: alius hominum coniunctissimorum animos alienat, uoluntates distrahit, concordiam dirimit: alius denique alia ratione, uitae ciuili et tranquillitati publicae officit: qui adeò aetate nostra sunt scripti multi, ut, si ijs addas libellos alios non necessarios, memoria nostra, falsa eruditio[n]is opinione, confectos, et emungendae pecuniae gratia magis, quàm studio communis commodi, à typographis expssos, epitomata (inquam) indocta, ut uocare scriptores praeclari illi nostri solent: laudationes assentationi datas, criminationes ex odio et maledicendi studio profectas: conuersiones bonorum autorum ineptas: Ad summam, quicquid id est, quo maiore commodo careat quàm utatur uir doctus: eaque ex bibliopolijs et bibliothecis simul tollas omnia, superfuturi sint libri boni, à nostris hominibus conscripti, admodum pauci: Quae eadem causa est, cur bibliothecae, si librorum numerum spectes, instructissimae, et pecunia non ita pridem comparatae admodum grandi, hodie uix dimidio eius quo sunt emptae pretio, uendi possint. Intelligunt enim ac sentiunt homines, non stupidi, (qui quidem libros tractant) prorsus omnes iam, plus omnìnò inutilium ac malorum, quàm bonorum utiliumque librorum, illam nominis immortalitatem adipiscendi cupiditatem ac spem, scribendique licentiam peperisse: nec tam ex numero quàm bonitate librorum, aestimandas bibliothecas esse propterea, quòd ut equus, ita autor unus aliquis bonus, malis infinitis longè praestet, et si, quid maximè in nostrorum scriptis eruditum reperitur, alienae plumae illae sint, et quod iam olim Terentius uerè dixisse creditur: Nullum esse iam dictum, quod non dictum sit prius: falsum esse hoc tempore nullo modo esse queat Verum ut unde est digressa, eò redeat oratio, non me, ut tu suspicaris Vuolfi, laboris inertia, sed metus infamiae à scribendo absterruit, et quòd me nihil sciui afferre posse, istis quae reprehendo politius atque perfectius. Quo minus autem possim, causae planè multae sunt, praecipua autem haec: quòd mihi ex parentibus honestis, sed ijs non satis opulentis nato, necesse fuit arbitratu alieno, eorum, qui subministrarunt, quae ad uictum et cultum suppeditarent, iam inde à puericia propè, studia instituere, nec licuit, quantum fortassis libuit, aut certè oportuit, laboris temporisque istis, in quibus tu me excellere cupis, humanitatis studijs, tribuere. Ab illis ergò literis sacris discendis destinatus, Argentinam primum, deinde Marpurgum, postremò Vitebergam missus sum, operam Theologis, qui ibi tum docebant, nobilissimis atque clarissimis, uti darem: quibus audiendis cum tantum profecissem, ut iam ad docendum alios aptus, fortassis non tam essem, quàm uiderer: reuocatus domum, Isnam sum ab illis ire iussus, Algauiae oppidum, tum, ut literas Hebraicas (linguam intelligentis scriptis sacris inprimis

necessariam, cuiusque iam pridem fundamenta ea ieceram, ut Vitebergae eam docere aequales meos, homines doctos, atque in his eum ipsum, qui superiori anno Ratisponae è uita excessit, Nicolaum Gallum, non dubitarem) de Paulo Fagio addiscerem studiosius: tum habendas ad conciones aliquando etiam tandem adhiberer. Quo consilio dum Isnae commoror, ecce literae mihi Constantia afferuntur: afflictissimum esse Scholae statum: eum enim, cuius opera sint usi aliquamdiu in ea regenda, satis egregia atque fideli, iam discessisse: qui autem successerit, eum officium non facere: Demitaque operam, si se, si liberos suos amem, qui meritò curae sibi sint maxima, ut aduole: in me spem esse restituendae in integrum scholae repositam omnem, qui Ioanne Sturmio p^raeceptore usus (accersitus enim is Argentinam erat, cum biennium iam et amplius ego et certarum quarundam ciuitatum alumni illic fuisse, artes dicendi nobis, earum rudibus, et progressus ea re in Theologia non satis magnos facientibus, ut traderet) illud quasi artificium aperiendi ludi, et ratione ac uia literas docendi probè tenerem. Quo nuncio etsi è medio quasi studiorum sacrorum cursu auocabar: tamen quam difficilius semper uisum mihi esset Ecclesiastae munus, grauiusque, quam quod sustinere posse uiderer, onus: credebamque non minus me prodesse patriae in formandis ad pietatem humanitatemque pueris posse, quàm hominib[us] grandioribus: atque adeò defuturos prospiciebam, à quibus pietatis beataeque uitae doctrina grandiores erudirentur, absque ludimagistris si esset: denique, quia in patriam reuocari me uidebam, et quidem ab ijs, quibus pro suis in me meritis, et ea, quam in me haberent protestate, non facilè denegare quicquam honestè possem, non inuitus autoritati Magistratus parui, ut nec infeliciter quidem. Ita enim recreata aduentu meo schola est, ut nec illos prouinciam istam tradidise mihi, nec me delatam accepisse unquam paenituerit. Cum enim propter eas, quas modò exposui causas solitudo fuisse ante in schola à pueris maxima, ita auctus discipulorum numerus temporis spatio non longo est, ut et classibus et magistris mox pluribus opus esset: nec deessent, qui cibum unà mecum capere et uiuere liberos suos cuperent. In quo ut gratificari non tam ipsis, quam scholarchis facilius possem, eo scholae magistro, qui conuictores aleret, opus sibi esse dictitantibus: uxorem duxi. Quo loco non illud, quod Demea Terentianus, dico: quam ibi miseriam uidi? Sed illud dico, administranda simul cum schola, re domestica, regendis item et instituendis priuatim conuictorib[us] quos nact statim sum plurimos, et educandis, quos annis pacis suscepi, liberis, non paucis, negotij habuisse tantum, ut augendae et consequendae eruditioni me fortassis dignae, temporis perparum, uel nihil potius, sit concessum. Atque ea ratio ac fortuna mea fuit, quoad bello Schmalcaldico (quod Germanicum externi uocant) oppugnata à Casareanis de improvisi (ipso utique institutae pacificationis tempore) urbe, et à socijs suarum rerum satagentibus, deserta, in fidem se atque clientelam Domus Austriacae contulit. Tunc enim dissipatis, ita ut sit, discipulis, et mutata cum reipublicae forma, religione, ab administratione scholae non tam amotus sum, quàm cessi ultrò, idque ob importunitatem (ut lenissimè dicam) N. P. praefecti urbis, qua redactus cum alijs nonnullis in eas angustias sum, ut quid me facerem, nescirem, et de consilio amicorum prorsus domi delitescerem, praeter conuictores paucos, aliquot ciuium filios, nec aetate nec eruditione pares, non sine magna molestia, literas docens. Quo tempore quomodo me putas fuisse mi Vuolfi affectum? primùm, subtracto stipendio, in magno liberorum charissimorum numero, inopem: deinde, in perpetuo exilij metu ob improbatam religionis doctrinam nouam, uersantem: postremò, eum, cui fortunae melioris spes adeò ostendebatur nulla, ut non deessent, qui me, relicto eo quod tum colebam uitae literatae (ut ita dicam) genere, amplecti aliud quodus iuberent: homines si non prudentes: at miei certè commodi, quod facilè sensi, inprimis studiosi. Etenim excitatum iam erat et parabatur bellum, quod Mauricio et Alberto ducibus, liberandi Landgrauij, et recuperandae libertatis Germaniae gratia susceptum, peruersurum in uniuersam omnino Germaniam uidebatur: ut cogitare de transferendo domicilio, et collocanda alibi rerum fortunamque sede, tum quidem non possem: nisi locum potius mutare, quàm fortunam: imò è fumo in ignem praecipitare me uellem, ut plerique dicebant. Non ego me quidem indignis homine Christiano angoribus dedi et afflictuai immodicè: sed tamen (dicam enim quod res

est) hominem me esse sensi, et fortuna tam afflita, non tam mea, quām uxoris suauissimae, et liberorum obsequentissimorum admodum moueri. Sed quia effugium patebat misero nullum mihi, uersare saxum illud meum, qua potui maxima animi aequitate perrexi: implorata interim cum meis sedulò Diuina, qua me una sustentabam, clementia: quam tandem et quidem in ipso afflictissimae fortunae articulo, sensi admirabilem. Accidit enim ut non multò pōst, ex ijs quos dixi discipulis meis quidam, Georgius à Schuartzach, meo hortatu Tubingam se studiorum gratia conferret, egoqüe pro eo ac par erat, rogatu parentum, magistro eum suo, Ioanni Benigno, uiro bono, homini eruditio, amico (ut ego sum expertus) integerrimo, Rheticam tum docenti, per literas commendarem: ille autem discipuli credo istius mei, fortunam et uicem meam deplorantis, oratione adductus, apud Augustinum Müllerum, Syndicum et Scholarcham Augustanum prudentissimum diligentissimumqüe (qui tum fortè Tubingam, ut magistrum scholae Augustanae conquereret aptum, missus erat) mentionem mei faceret eam, qua is ad me amandum, et conducendam quoquo modo operam meam, facile impelleretur. Apparuit id ex eo, quòd altero statim ab eo sermone, mense (acciderunt autem omnia haec extremo anno 1552.) Constantiam nescio cuius negotij conficiendi causa profectus, id ipsum munus ultrò mihi detulit: atque ut cognoscendae rei totius gratia uenire accersitus Augustam, non grauerer, rogauit. In quo ego me illi (rebus meis ita ferentibus) nequaquam difficilem praebui. Sed cum in mense Februario sequenti Augustam literis ipsius, nomine et iussu Scholarcharum scriptis, euocarer, non inuitus eodem mense me illò contuli, nactus itineris comitem optatissimum, Gasparem Mendlishoueum, qui se, urbis tam paeclariae inspiciendae gratia, adiunxerat ultrò mihi. Transigi autem inter nos tum quidem non potuit: sed post mensem unum et alterum tamen, missis ultrò citroqüe literis ita inter nos conuenit pbè, ut approbatis, quae ferebantur conditionib[us] uniuersam huc mense Iulio transferrem familiam: ubi annos aliquot non minus quām in patria obscurus (ut scis) uixi, publicoqüe abstinui: non tam conscientia inscitiae cuiusdam meae, (quanquam id quoque) quām ignoratione, usitatae hodie, ac propè necessariae ostentationis, et pudore subrustico quodam: quam innatus mihi, ita diurno uitiae solitariae usu confirmatus auctusqüe est, ut praeterquam quod aliis conatib[us] honestis meis multis saepe obstitit, ineptum etiam me in frequentandis hominum caetib[us] reddiderit: eorum praeuersum, qui non tam ueris quam gratis audiendis assueti, oratione hominis ingenui facile offenduntur. Quae cuasa est, cur etiam nunc hominum congressus minus expetam, et aequiore animo istud siue naturae, siue institutionis uitium (si uitium est, pree te, fronte, oculis, uultu denique toto et lingua ferre, quod animo sentias, nihil neque simulantem, neque dissimulantem) feram: cum praeuersum eò res redierit, ut ueritas iam non odium, ut olim, sed exilium atque exitium afferat. Sed ut omissa morum alienorum insectatione, in scholam redeam: etsi quam nunc annos 18. obeo administranda scholae Augustanae prouinciam deposci mihi atque appetui nunquam, sed delata ea mihi non petenti est: tamen tantum abest, superbiorem mea ea res ut fecerit, ut, quasi diuinitus administrato negocio, hoc nomine me plus etiam amplissimo Reipublicae Augstanæ senatui debere semper iudicarim: qui me si non sciens ex iis quibus tum premebar aerumnis, clementer eripuerit, saltem sciens inde emergendi, ac me meosqüe honestè alendi uiam monstrarit optatam. Constituit enim mercedem mihi, quantam alij antea nemini, ac ne doctissimo quidem, humanissimoqüe uiro, eidemqüe diligentissimo ludimagistro Xysto Betuleio. Sed eo tempore constituit, quo non modò rerum omnium caritas in dies propè singulos crescebat, sed et labor augebatur egregiè mihi. Quanquam enim initio minus probaretur quibusdam mea docendi ratio, qui summotis è schola autoribus difficilioribus, ostentationis cuiusdam inanis causa magis, quām quòd discipulorum uel aetatis uel eruditioni conuenirent, proponi solitis, libros in eam introduxissem uel reuocassem potius, usitatos et notos, se eos necessarios, et eo nomine malè apud eos, qui nec status scholae, nec consilium meum quod esset, satis intelligebant, audirem: accederet etiam hoc incommodum, quod comitiis crebris grauata ciuitate, studia tum omnino minus, quām tempore alio quoquis, à parentibus plerisque curarentur, et incumbere in curam amplificandae ornandaeqüe scholae

Scholarchae uariis distracti cùm publicis tum priuatis negociis, non facilè possent: tamen ita paulatim creuit discipulorum numerus, ut locus illis in ludo omnibus non esset, sed esset augendus mox etiam classium (ut hodie uocant) numerus. Quam autem sit difficile, alienatis à schola, quacunque etiam de causa, hominum animis et cessantibus, imò uerò non sedulo aduigilantibus, adiuuantibusqüe pro uirili Scholarchis, scholae statum etiam mediocrem tum collocare, tum tenere, ipse quoque Vuolfi, adiunctus postea rogatu meo collega mihi, (sic enim appellari te patere) sensisti. Obiectae enim etiam tibi initio difficultates similes quaedam sunt, ut scis: quibus fieret, ut minus quam uelles et excellentis eruditionis tuae illustri fama dignum esse uideretur, scholae prodesses: Sed effecisti tu breui, tūm autoritate et gratia, tūm crebro monendo, hortando, rogando, remedium ut istis malis Magistratus quaereret, ac primùm quidem rebus scholasticus procurrandis praeficeret scholarchas alios, non minus illos quidem, quām fuerant superiores claros uiros, sed minus occupatos tamen, quiqüe administrare eas, pro suo erga literarum studia amore, quām optimè cuperent, et pro eruditione ac prudentia singulari sua, facilè possent: Deinde collegis nostris (nam ego quidem dum pudori potius meo obsequor, quam rei familiari consulo, constituta mihi inde ab initio mercede contentus semper fui) stipendum angeret: Postremò, auctis scholae conclaibus, pueros in classes plures distribueret, atque ita tandem ea fieret, quam uidemus, ad discipulorum numerum accessio: ut in urbe admodum ampla et frequenti, parua: ut in ciuitate opulenta, quaeqüam non tam Mineruam uidetur habere propitiam, quām Venerem et Plutum, sic satis magna, et quae tantum facessit negocij mihi, ut temporis uacui, quod studiis impendam priuatis, relinquat planè parum, Doceo enim quotidie (ut scis) non ut in Academiis, horam unam, sed tres, idqüe ipsum hoc maiore quām illi labore, adde etiam cura et sollicitudine, quòd illi perfuncti iam putantur, cum bona fide, quocumque tandem euentu, docuerunt: ego, fecisse officium non uideor, nisi praestem, ut fructus etiam operae meae appareat aliquis. Ad hanc uerò docendi molestiam (quam me unam sustinere quidam opinantur) quae accedant aliae, haud scio an praeter me sciat quisquam: nemo certè me scit meliùs, qui eas quotidie experior, loco habitans, non ut collegae, tranquillo aliquo, et ad exercenda studia accommodato, quò me post obitum in schola munus tanquam in portum recipiam: sed multas ob causas inquietissimo: in media ipsa schola: domo tantum non publica et omnium communi, atque ab hominib[us] interpellatorib[us] uix unquam uacula: quippe quò ones, quib[us] uel aliquid cum quoquam, uel magistro uel discipulo, rei est, confluunt: qui profectò plurimi sunt, et me quidem unum ppè, ceu excipiendis laborib[us] omnib[us] destinatum mediastinum ac primarium (uti me plerique hodie uocitant) magistrum, adeunt ones. Primùm frequentes parentes: quorum aliis filium adducit, ut explorata eius, si quam est doctrina, cognitoqüe ingenio, praceptoris se digno tradatur instituendus: aliis de filij studijs quaerit, aliis de moribus queritur, aliis consilium auxiliumqüe expetit. Deinde quotquot huc ueniunt, non abhorrentes ab ea, quam nostra schola profitetur religionis doctrina, literarum bonarum studiosi, peregrini: diuites, pauperes: illi quidem maximam partem scholae et bibliothecae inspicienda gratia: hi uerò (qui minimè pauci sunt) alio atque alio consilio: plerique autem, ut uel in discipulorum gregem (sic enim loquuntur) recipiantur, uel consilium rebus afflictis suis subsidiúmque quaerant, uel uiatici aliquid auferant. Nam de iis qui in scholam iam recepti, canendo ostiatim stipem colligunt, ac uictum quaerunt, quid dicam? quibus uel solis in officio continendis, negocij haberem satis. Etenim cum schola quasi domus illis sit, in qua habitent, et unde nunquam propè, nisi fames, aut qualia necessitas cogat, egrediantur: fieri profectò non potest, quin molesti multis modis sint mihi, et studia mea uariè interturbent. Quibus si addas, salutantes me populares Constantienses, adeentes officij gratia amicos, uisentes me homines notos, consilium exquirentes affines, stipem rogantes mendicos, literas afferentes, uel potentes, tabellarios (etenim illi cum Latinè nesciant, quicquid propemodum epistolarum Latinarum Augustam mittitur, ad D[iuae] Annae deferunt: et quoquo ituri sunt, reperturos se in tanto puerorum numero putant, unde aliquid literarum pecuniaeque accipient.) Hos ergò, inquam, si superioribus illis studiorum meorum

interpellatoribus addas, nae tu non me nihil scribere mirabere, sed dare rei ulli alij operaे quicquam posse. Sunt autem continendi adhaec in officio conuictores quoque atque in his stipendiarij quos uocant: bona si non scholae totius, at classis certè supremæ pars: quorum nisi coercerem petulantiam, reprimerem audaciam, castigarem segnitiem, excitarem, aleremqùe diligentiam, illud quod uidemus profectò, consequerentur nunquam illi, primum ut inter discipulos locum semper tenerent. Nisi uero eos suapte sponte officio fungi ac calcaribus planè nullis (quibus ne proiecta quidem aetate homines carere semper possunt) credibile est. Ego sanè, qui usu annorum fermè triginta comperi, esse homines omnes quidem, sed adolescentes in primis, à labore proclives ad ocium, maliciam, libidinem, ne deesse in eo uiderer officio, ac fidei Reipublicae parentibùsque datae, non satis memor: bibliothecam etiam meam et Musaeum coniunctum cum eo, in quo illi studia exercent sua conclavi, esse uolui, ut inspector eorum quae agerent essem assiduus, atque à latere illi meo quàm rarissimè discederent: magno utique illorum cum commodo, sed, (quod uel tacentे me sanus quisque intelligit) studiorum meorum commodo nullo, cui ille libros depromentium, aperientium, recondentium strepitus non esse molestus non potest: ut taceam (quas cauere prorsus omnes nemo ualet) illorum confabulationes, et quas prohibere inhumanitatis esset, interpellationes crebras, modò hoc, modò illud potentium, quaerentium, ad me deferentium. Est praeterea operaе aliquid rei familiari atque domesticae dandum: id est, elaborandum, enitendumqùe mihi, ut me, ut uxorem, ut liberos honestè alam: nec alam tantum, sed et subsidij aliquid meae senectuti, uxoris uiduitati, liberorum solitudini comparem: quod quàm sit his tam difficilibus temporibus laboriosum, res loquitur ipsa, et ego experiendo quotidiè sentio. Quanquam enim mercedem annuam Magistratus Augustanus mihi persoluit eam, pro qua ei multum debeam: tamen tanta illa certè non est, ut etiamsi parcissimus, frugalissimusqùe sim, ac planè genium defraudem meum, consequi id quod dixi modò, quodqùe ego uiro prudente, marito fidi, patrefamiliàs diligente esse dignum iudico, queam. Neque hic quisquam me iubebit, abiecta rei familiaris cura, in clementia Diuina, ones nos, atque adeò uolucres ipas coeli benignè pascentis, acquiescere: acquiesco enim si quisquam, et in ea alendi me meosqùe repositam spem prorsus habeo onem: Sed ita acquiesco, ut cum ei me uitamqùe commisi, ipse quoque meis commodis (dicam enim nihil ueritus Stoicorum quorundam censuram, quod sentio liberè) non desim, sed cum Minerua, uel potius alente ac ditante nos Deo ipso, manum operi admoueam: nec quicquid est à negociis caeteris mihi reliquum temporis, lectioni, meditationi, scriptio uni statim tribuam: sed bonam eius partem subleuandae in administrare domestica uxori, et educandis, instituendis, atque ad omne officij munus instruendis liberis impendam: Quam meam diligentiam ac cura adeò culpari non posse puto, ut reprehensione iusta eos non carere existimem, qui, quasi ab humanitatis studiis alienum turpeqùe sit, eos quos Deo atque natura commendauit nobis, amare ac fouere, officio in ea re suo desunt. Quis enim is est censendus esse maritus, qui uxoris rationem non maiorem dicit, quàm famulae? qui ei quam asciuit sibi laboris sociam, laborem imponit uni omnem? qui quasi unus hospes quidam in aedibus, ipsis suis quid fiat non curat? quanti ueneat uinum, quanti frumentum, qu anticae tera, quae sunt ad uictum et ualetudinem necessaria, non quaerit? Aut quis pater is putandus est esse, qui quos procreauit liberos, non magis curat ac respicit, quàm si nati ex se non essent? q in longitudinem non consultit? inoptae illorum, cum possit, non occurrit? et, quod foedissimum est, libros pluris, quàm liberos facit? Ad summam: qui de uxore liberisqùe mortuo se (quid dico mortuo? imò uiuo) quid fiat non laborat, egregiè se munus administrasse suum et praesidium illorum egestati firmum comparasse ratus, si famam paeclararam illis et nomen celebre, magna cum ualetudinis, tum rei familiaris iactura partum, sed ad famem propulsandam non magnopere utile, relinquat, unà cum bibliotheca adamata. magno illa quadem fortassis empta, sed quam uix tertia eius, quo constitit, precij parte diuendant: Hoc miseriiores, quòd matre in rem domesticam, patre uero ad propagandam eruditione nominis famam, intento, in magna licentia, aut negligenter saltem educati, bonisqùe artibus ac disciplinis nullis in puericia instituti, homines euaserunt pessimè morati, improbi, et saepe

sclerati. Quam enim esse dicemus causam aliam, cur pauci adeò doctissimorum uirorum filij, parentum eruditionem atque uirtutem aequent, nisi quòd in consideratione cognitioneqüe rerum magnarum defixi: tota mente uiri docti, non quantum debebant ad informandos ad pietatem erudiendosqüe liberos, temporis, laboris et diligentiae conferunt? Qua discendi cupiditate tam incredibili qui ardent, seqüe ab illa φιλοστοργίᾳ (liceat enim hoc loco ponere uerbum Graecum, quando Latinum in mentem non uenit) auocari sentiunt? nae illi et suis studiis et rebus humanis consulerent melius, si tuo Vuolfi exemplo, à coniugio abstinerent, uitam nemini molestam, multis utilem, sibi iucundam acturi: cum, si fiat secus, contraria omnia accidant. Sed adducti (quae nostra est in omni uirtutis ac doctrinae genere hodie perfectio) in eam opinionem iam pridem sumus, castum seruare se neminem posse, nec eo cognoscendi, non dico bonas artes et earum procreaticem philosophiam, sed ne res caelestes quidem, et, qua uitae aeternae doctrina continentur, scripturam sacram, ardore studio quenquam, ut, p̄ea ea quam inde percipit uoluptate, coniugij suauitatem aspernetur, aut non magnopere requirat: quod Naturae autor Deus de Adamo dixit, Non bonum esse, esse eum solum, ad omnes prorsus homines, non pueros, et ad tempora quaevis, magno rerum humanarum incommodo ita accommodantes, ut qui uxorem hodie non ducat, non satis obtemperare mandato Diuino uideatur. Verum haec disputanda eruditis relinquamus: nos ad rem redeamus, quam ut complectar breuiter uniuersam, Impeditus ego in studiorum ratione uarie: fortuna partim, quae me, ut dixi, tenere eum quem institueram cursam passa non est: partim uitae genere, quo sum implicatus, adolescens propè, ut ostendi, laboriosissimo, progredi eò, quò tu iam dudum magna cum laude peruenisti Vuolfi, non potui, ut hominum expectatione, et scholae nostrae fama dignum aliquid elaborarem. Scribere autem quae nemo legere dignaretur: ne uolui quidem, ut si conferendum exemplum et explicanda res similitudine sit, uidear uerè dicturus, eandem in hoc genere rationem esse meam, quae esse quorundam dicitur, ad contrahendum matrimonium tardius aggredientium. Quemadmodum enim illi se alienum à coniugio habere animum negant, cunctari autem eò se aiunt, quòd quarum puellarum probentur mores sibi, expetantqüe nuptias, earum potiri non possint: ab iis autem, quae nubere sibi fortasse non recusarent, ducendis abhorreant: Sic ego, inquam, uerè dixerim, à scribendo me et iusto metu absterreri, et iudicio certo abstinere, qui id quod cupiam, tuqüe expectas, praestare me non posse intelligam, iis autem scribendis quae possem quaeqüe nihil neque uoluptatis neque utilitatis lectori esse allatura uideantur, oleum operamqüe perdere nolim. Hic tu iam dudum, audio, inquies? Verum ad me quid illa sciptorum ineptorum infectatio, et rerum tuarum tam prolixa commemoratio? Vrceus itaque pro amphora nobis exit. Multum uerò tum ad te tum ad Demosthenem haec Vuolfi humanissime pertinent. Quia enim me hortatus saepe es, ut meas ipse quoque cogitationes scriptis memoriaeqüe mandem: docere uolui, te, non tam in eo mihi esse facile obsequi tibi, quām tibi est praecipere facile. Neque enim id esse opis nostrae, ut poetae inquit: nec si esset, ita delectari me uel meis, uel mei similium scriptis, ut obtrudere ea cuiquam libeat: Quod cum feci, eiusqüe rationem hanc uerissimam reddidi, extare scripta ueterum, omni liberali doctrina excultorum uirorum, quae abundè nobis suppedident, quae ad eruditionem perfectam comparandam facient omnia: Inde quicquid ingeniosum eruditumqüe in nostrorum libris est, esse depromptum: ad eos, ceu fontes, esse nobis, si restinguere discendi sitim uelimus, accurrendum, praeteritis nostrorum riulis, uel lacunis potius turbidis. Hoc (inquam) cum dixi, et quidem non sine offensione fortasse multorum: nónne Demosthenem, Scriptorem in primis uetustum, oratorem disertissimum, ut maximè potui, literarum studiosis hominibus commendau? Quod situ eo q̄liquid requiris amplius, uino uendibili haedera non esse opus suspensa dicam, nec esse uerbis opus, cum rerum testimonia adsunt. Quòd si ne quidem contentus, argumenta etiam flagitas: accipe, quo ego maximè argumento ductus, tribuendum illi plurimum, et (quae maxima apud eruditos laus est) habendum eum summum oratorem putem: PLACET, si quisquam, CICERONI. Quemadmodum autem acutè Quintilianus et uerè dixit, profecisse eum multum, cui Cirero placeat: ita ego autorem praestantissimum esse

oportere statui eum, qui placeat Ciceroni in dicij acerrimi, ingenij excellentissimi, eruditionis planè admirabilis, uiro. Placere uerò Ciceroni Demosthenem, et ita placere, primas ut ei inter omnes, quorum extant monumenta, oratores deferat, unumqüe ex omnibus esse perfectum, et cui nihil desit, dicere non dubitet: ex ijs quibus plena sunt ipsius scipta elogijs, satis appareat, quae ego hoc loco colligerem, nisi tu eo me labore iam pridem leuasses. Demosthenem autem cum legendum, ediscendum, admirandum dispuo: an non ego tuum in emendando illo studium laudo? industriam in conuertendo praedico? diligentiam in explicando extollo? Non denique quam illi tribuo laudem, eam tecum, qui aditum nobis ad eum intelligendum fecisti facilem, quasiqüe è morte excitatum, in lucem ac uitam edendo toties, protulisti, omnem communico? Perstrinxi ego sanè quidem paulò antè hominum nostrorum in scribendo uel inscitiam, uel arrogantiam, uel temeritatem: uerùm illud quid ad te? in cuius lucubrationibus, ea quae in istis desidero, omnia sunt summa. Hoc enim ni ita esset, non ego, qui me ab assentatione alienissimum esse, semper uolui, eas ita probassem, autor ut tibi fuisse diuulgandi eas, quas premere tu decreueras. Quare perge, quae in tanto multorum annorum ocio, tanta librorum optimorum copia, diligentia incredibili, industria summa, memoria propè diuina cognouisti, literarum monumentis mandare, et pro liberis (corporis atque oris simulachro) libros nobis (animi atque ingenij imaginem) homo ὥγαμος relinquere. ne si minus id facias, eodem, quo tu me inertiae crimine te condemnem. Vale. Augustae 18. Ianuarij, anno redempti generis humani 1571.